

UDK 811.112.2'373.7
811.163.4*3'373.7

Pregledni rad

Review paper

Merima Delić

CRNO-BIJELI SVIJET U NOVIJEM POLITIČKOM DISKURSU BOSANSKOG I NJEMAČKOG JEZIKA

U radu se analiziraju frazemi bosanskog i njemačkog jezika sa sastavnicom crne i/ili bijele boje. Frazemi kao ustaljeni izrazi sa prenesenim značenjem su veoma interesantni za kontrastiranje jezika, jer prijevod istih iziskuje dobro poznavanje ciljnog jezika. Prevođenje frazema zahtijeva vrlo često poznavanje historijskih, društvenih, te političkih okolnosti izvornog odnosno ciljnog jezika. Nerijetko su brojni frazemi upravo plod raznih društvenih promjena i stanja. Teoretski dio daje osvrt na sličnosti i razlike između frazema i kolokacija, jer se svi analizirani primjeri mogu posmatrati i kao kolokacije, s obzirom na veoma mala razlikovna obilježja. Čak i mnogi lingvisti koji se bave izučavanjem kolokacija, smatraju ih dijelom frazeologije. U radu su obrađeni konkretni primjeri iz korpusa¹, a kako ne postoji mnogo literature o frazemima i kolokacijama u b/h/s jeziku, korištena je literatura na njemačkom, hrvatskom i srpskom jeziku, s ciljem da se što bolje predstavi data tema.

Boje kao sastavni dio našeg života nose u različitim kulturama različitu simboliku, pa njihovo prisustvo u raznim jezičkim strukturama predstavlja iznimnu priliku za istraživanje i upoznavanje određene kulture upravo preko jezika. Crna i bijela boja obiluju u svim kulturama velikom simbolikom. Uđemo li dublje u polje istraživanja simbolike crne i bijele boje, uvidjet ćemo da ove dvije boje u različitim kulturama imaju različite konotacije, što je naravno uslovljeno i različitim društvenim porecima koji su se vremenom mijenjali i uticali na njihovu simboliku. Rad

¹ Korpus obuhvata 50 primjera (32 primjera za bijelu boju, 14 za crnu, te 4 primjera u čijim se sintagmama pojavljuju i bijela i crna boja) pronađenih u bosansko-hercegovačkim online izdanjima novina i portala, u izdanjima iz susjedne Hrvatske i Srbije, te Njemačke i Austrije. S razlogom se u naslovu koristi sintagma politički diskurs. Politički, jer korpus obuhvata političke tekstove, a diskurs, jer po Sandri Petraškaité-Pabst (2006: 7) termin diskurs u smislu intertekstualnosti označava skup sadržajno povezanih tekstova ili izraza koji nisu povezani u nekoj stvarnoj govornoj situaciji, već čine intertekstualni govor u nekoj komunikaciji.

daje uvid u različita značenja koje ove dvije boje nose u frazemima oba jezika. Analiza se bavi leksičkim fenomenom frazema s ciljem spoznaje sistematskih razlika bosanskog vs. njemačkog jezika, te eventualnih kulturoloških razlika spram upotrebe ove dvije boje u frazemima.

Ključne riječi: frazem, kolokacija, politički diskurs, kontrastivna analiza, bosanski jezik, njemački jezik

1. TEORIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA

1.1 Kolokacije

Riječ *kolokacija* dolazi iz latinskog jezika (*com/zajedno* + *locare/smjestiti*). U Metzlerovom jezičkom leksikonu (2005: 327) kolokacija predstavlja očekivano zajedničko pojavljivanje leksema na osnovu: pravilnog odnosa denotata (*Regen/kiša* ↔ *Wolke/oblak*, *Raabe/gavran* ↔ *schwarz/crn*, *Wolf/vuk* ↔ *heulen/zavijati*), semantičkih asocijacija (*Mut/hrabrost* ↔ *Zuversicht/(čvrsto) vjerovanje, uvjerenje*, *groß/veliko* ↔ *klein/malo*, *vergeben/oprostiti* ↔ *vergessen/zaboraviti*), leksičke solidarnosti (*Pfote/šapa* → *vierfüßiges Tier/četveronožna životinja*, *Rappe/vranac* → *schwarz/crna*, *blond/plava* → *Haar/kosa*, *beißen/gristi* → *Zähne/zubi*), frazeološke veze (*Anordnung treffen* vs. *Befehle erteilen/ izdati nalog nasuprot izdati naredbe, Vortrag halten* vs. *Konzert geben/održati govor* vs. *održati koncert, hohe Erwartungen* vs. *große Hoffnungen/velika očekivanja* vs. *velike nade*), te na osnovu konceptualne stereotipije (*tragischer Unfall/tragična nesreća, bedauerlicher Zwischenfall/žalosna nezgoda, glänzende Karriere/blistava karijera*).

J. R. Firthu, predstavniku britanskog kontekstualizma, kako navodi Caro Cedillo (2004: 60), se pripisuje zasluga da je 1951. godine u svom članku „Modes of Meaning“ prvi put spomenuo termine *kolokaciju* (eng. *collocation*) i *kolokativno značenje* (eng. *meaning by collocation*) i primijetio da neke riječi ostvaruju svoje značenje tek zajedničkim pojavljivanjem sa nekim drugim riječima. Njegov mnogo citirani primjer *dark night/tamna noć* govori o tome da značenje riječi *night/noć* je njegovo kolociranje sa *dark/tamna* i obratno. Jedan od temeljnih koncepata britanskog kontekstualizma je i bio razdvajanje gramatike od leksike, pa je Firth shodno tome razlikovao gramatički (eng. *colligation*) i leksički nivo (eng. *collocation*). Bitna razlika između *colligation* i *collocation* je u tome što se kod *colligation* radi o sintagmatskim odnosima između gramatičkih kategorija, dok se *collocation* odnose na sintagmatske veze riječi u uobičajenoj upotrebi. Dalje, Bahns (1996: 6-7) navodi

da je Firth razlikovao više nivoa lingvističke analize i opisivanja: fonetsko-fonološki, leksički i gramatički nivo, od kojih je odvojio kolokacioni nivo. Kolokaciju je smatrao sintagmatskom vezom čije lekseme obično idu zajedno i koje čine jedan dio značenja neke riječi. I na svakom od tih nivoa Firth je vidio organizovan jezik kako sintagmatski tako i paradigmatički, pri čemu se sintagmatske veze slažu u strukture, dok paradigmatičke veze grade sisteme. Firth je kolokacije podijelio i na osnovu njihove učestalosti i to na na uobičajene (*general, usual collocations*) i okazionalne kolokacije (*technical, personal collocations*). Uobičajenim kolokacijama smatrao je one čije se sastavnice mogu udruživati sa neograničenim brojem drugih sastavnica. Tako as možemo upotrijebiti sa mnogim pridjevima kao *silly, obstinate, stupid, awful*. Okazionalnim kolokacijama smatrao je naprotiv one čije se sastavnice mogu pojaviti samo u određenim kontekstima, kao npr. *an old man, a young lady*. Firth je svojom teorijom dao veliki doprinos polju istraživanja kolokacija, ali ono što su mu mnogi zamjerali je da ih nikada nije jasno okarakterisao do kraja, niti dao jasnu definiciju svojih podjela. Mnoge Firthove pokušaje su kasnije preuzeli i preradili njegovi učenici, Halliday i Sinclair.²

Dok se u britanskom kontekstualizmu cjelokupna pojava znakova leksikona smatra jedinim obilježjem kolokacija, Caro Cedillo (2004: 66) smatra da su Viehwegerovim istraživanjima na polju kolokacija definisana njihova bitna obilježja, na koja se do tada nije obraćala pažnja i to:

- kolokacije su sintaksički i semantički ograničene
- kolokacije pokazuju leksička ograničenja, podliježu semantičkim uslovima kompatibilnosti koji imaju veze sa idiosinkrazijskim osobinama nekog jezika.
- kolokacije se najbolje mogu prepoznati kroz jezičke konfrontacije.

Hausmannova tipologija veza riječi veoma je doprinijela razvoju teorije o kolokacijama. Tako je Hausmann (1984: 398) prema stepenu stabilnosti razlikovao vezane (*fixierte Wortverbindungen*) i nevezane veze riječi (*nicht fixierte Wortverbindungen*). U vezane veze riječi ubraja složenice i izreke koje smatra jednim jezičkim znakom, dok je nevezanim vezama riječi smatrao kombinacije (*Kombination*) dva jezička znaka. Nevezane veze riječi Hausmann je podijelio na tri tipa kombinacija: *slobodne kombinacije ili sukreacije (Ko-Kreationen)*, *kolokacije ili srodne kombinacije (Kollokationen)* i *kontra-srodne kombinacije ili kontrakreacije (Konter-Kreationen)*.³

² O njihovim zaslugama na polju istraživanja kolokacija neće biti govora u ovom radu.

³ Navedeni izrazi nisu autorov prijevod, jer za njih već postoje ustaljeni izrazi u hrvatskom jeziku: sukreacija (Ko-Kreation), srodne kombinacije (affine Kombinationen), kontrakreacije (Konter-Kreationen) navodi Stojić (2012: 33), a kontra-srodne kombinacije (konter-affine Kombinationen) navodi Košuta (2016: 22).

Slobodne kombinacije ili sukreacije (Ko-Kreationen) predstavljaju po Hausmannu (1984: 398) veze riječi sa neograničenom mogućnošću njihovog kombinovanja na osnovu minimalnih semantičkih pravilima. Kod ovakvih kombinacija komponente su semantički autonomni partneri koji se mogu neograničeno kombinovati. Uzmemo li kao primjer *une valise rouge/crveni kofer*, vidjet ćemo da se od te kombinacije može napraviti hiljadu drugih ispravnih kombinacija (*plavi/teški/mali/moderni kofer*).

Kolokacije ili srodne kombinacije (Kollokationen) predstavljaju po Hausmannu (1984: 398–399) veze riječi sa ograničenom mogućnošću njihovog kombinovanja koje se po diferenciranim semantičkim pravilima vežu sa riječima sa kojima se nalaze u srodnosti. Hausmann definiše srodnost (*Affinität*) kao „sklonost dvije riječi da se pojavljuju u kombinaciji” („*Neigung zweier Wörter, kombiniert aufzutreten*”). Srodne kombinacije odnosno kolokacije kao *un ton péremptoire/zapovjedničkim tonom, rentrer sa colère/obuzdati izljeve bijesa, un murfissuré/pukotina zida* su po njemu „*polugotovi proizvodi nekog jezika koje govornik ne kombinuje kreativno, već kao cjelinu preuzima iz svog sjećanja, i koje mu se kao slušaocu čine poznatim*”.

Kontra-srodne kombinacije ili kontrakreacije (Konter-Kreationen) po Hausmannu (1984: 399) predstavljaju riječi sa ograničenom mogućnošću kombinovanja koje se pod izvjesnim semantičkim minimalnim uvjetima povezuju sa riječima koje stoje izvan normalnog područja kombinovanja riječi, odnosno sa riječima sa kojima ne uobičajaju da se kombinuju. Takve kontrastne kombinacije kao *le jour est fissuré/dan je pukao, la route se rabougri/putanja grebena* sa sukreacijama dijele slobodu njihovog kombinovanja. Ali za razliku od sukreacija koje predstavljaju ispravne kreacije, kontrakreacije su one kreacije koje krše pravila, veoma su rijetke, jedinstvene i karakteristične za književni stil, kada nekom kreativnom upotrebom riječi želimo proizvesti neki stilsko-literarni efekat.

Kolokacije po Hausmannu (1985: 118) predstavljaju tipične, specifične i karakteristične binarne kombinacije riječi koje prema Saussureovoj dihotomiji pripadaju polju *langue*. Primjeri poput *eingefleischter Junggeselle/okorjeli neženja, schütteres Haar/prorijeđena, rijetka kosa, heikles Thema/šakaljiva tema* su po njemu polugotovi proizvodi jezika. Kao dva osnovna problema u pokušaju definisanja kolokacija Hausmann navodi njihovo razgraničavanje od nespecifičnih, banalnih binarnih kombinacija koje pripadaju *parole*, a ne *langue*. Drugim problemom smatra status komponenata u kolokaciji. Po Hausmannu (1985: 119) je presudno da su sastavnice kolokacije hijerarhijski jedna drugoj podređene, jedna komponenta se određuje, a druga biva određena. Kolokacija (Hausmann 1984: 401) se sastoji od baze

(*Haar/kosa*) koja je semantički autonomna komponenta veze, a time i sukreativna (*ko-kreativ*) i kolokatora (*schütteres/rijedak*) koji je srodan bazi ili je kolokativan. Kao baza najčešće se pojavljuju imenice, dok pridjevi i glagoli dolaze u obzir u ulozi baze samo onda ukoliko su prilozi kolokatori. Baza (Hausmann 2007: 218) je riječ koja se bez konteksta može definisati, naučiti i prevesti, a kolokator je riječ koja se prilikom formulisanja bira u zavisnosti od baze i ne može se definisati, naučiti, a niti prevesti bez baze. Prirodni slijed kolokacije uvijek ide od baze ka kolokatoru i nikada obratno: *Ko govori o zločinu/gluposti/krivokletstvu treba glagol koji bi izrazio tu realizaciju: počiniti (Wer von Verbrechen/Dummheit/Meineid redet, braucht ein Verb, das die Realisierung ausdrückt: begehen)*. To znači da se u većini slučajeva ide od imenica ka pridjevu ili glagolu. Tako, pišemo li neki tekst o *bijesu/Zorn*, tražit ćemo u rječniku odgovarajući glagol, dok nikada nećemo to učiniti obrnutim postupkom, smatra Hausmann (1984: 401). Veza između upotrebe kolokatora i baze po Hausmannu (2007: 218) ide od blago idiomatske (*holen/donijeti u in Aufzug holen/pozvati lift*, ali ne *rufen/vikati*) pa sve do snažne idiomatske veze (*blind u blinder Passagier/slijepi putnik*⁴). Kolokator može da bude i izreka: *vom Zaun brechen u einen Streit vom Zaun brechen/hotimično izazvati svađu*. Hausmann je kolokacije dugo vremena posmatrao kao binarne jedinice i tek je u svojim novijim radovima (2004: 316) osnovnu strukturu kolokacije proširio na trostruku (*Tripelkollokation*), spojivši dvije kolokacije u jednu trostruku strukturu (*Tripel-Struktur*). Tako je njemačku kolokaciju *Kritik üben/kritikovati* spojio sa kolokacijom *massive Kritik/žestoka kritika* i rezultat je bila trostruka kolokacija: *massive Kritik an jmdn./etwas üben/žestoko nekoga/nešto kritikovati*.

Mnogi lingvisti koji se bave istraživanjima kolokacija promatraju ih kao sastavni dio frazeologije. Tako Fleischer (1982: 63–64) u svojim istraživanjima primjećuje da postoje veze riječi koje ne upućuju na idiomatičnost, ali čije komponente u velikoj mjeri jedna drugu određuju, što nije slučaj sa potpuno slobodnim vezama riječi, pa takve veze riječi Fleischer naziva imenovanim stereotipima (*Nominationsstereotypen*). Njihova cjelokupna semantika data je kroz semantiku njenih komponenti koje se ipak razlikuju od značenja pojedinih komponenti. Ta razlika leži u činjenici da je redoslijed komponenti nepromjenljiv: *Freud und Leid/radost i tuga, schöpferische Potenzen freisetzen/osloboditi kreativni potencijal, offenes Feuer/otvorena vatra, Kern der Sache/srž stvari*. Imenovanim stereotipima, odnosno kolokacijama kako ih Fleischer stručno naziva, dodjeljuje nominativnu funkciju

⁴ Osoba koja bez plaćene prevozne karte ili bez dopuštenja ovlaštene osobe koristi prijevoz.

(*nominative Funktion*) i ne posmatra ih kao „leksikalizirane”, već kao „institucionalizovane” stereotipne konstrukcije. Također, i po Hausmannu (2007: 218) kolokacije (eng. *to meet a deadline/ispoštovati rok*) zajedno sa idiomatskim izrazima (eng. *to kick the bucket/otegnuti kapke*) i frazeološkim izrazima/*Phraseoterme*⁵ (eng. *cardiac arrest/srčani udar*) čine srž frazeologije. I Burger ubraja kolokacije u polje frazema i to u grupu nominalnih frazema, zajedno sa idiomima (*Idiome*) i poluidiomima (*Teil-Idiome*) i posmatra ih kao neidiomatične ili blago idiomatične frazeologizme.⁶ Fleischerov termin *imenovani stereotipi* Burger (2007: 38) ne smatra prikladnim, jer kako on kaže termin *stereotip* u lingvistici, a posebno u sociolingvistici ima sasvim drugo tumačenje.

Po Stojić (2012: 7–8) kolokacije predstavljaju kombinacije riječi koje na sintagmatskoj razini čine smislenu cjelinu i nalaze se na ljestvici između frazema i slobodnih sintagmi: *crni humor* (frazem), *crni papar* (kolokacija), *crna majica* (slobodna sintagma). Stojić ovo objašnjava tako što kaže da za razliku od slobodnih sintagmi koje tvore veze neograničenog značenjskog potencijala, kolokacije karakteriše mala paradigmataska zamjenljivost njihovih članova. Po njoj su tako leksičke veze riječi *kovrdžava kosa*, *gusta kosa*, *rijetka kosa* kolokacije, dok su veze riječi *lijepa kosa*, *duga kosa*, *kratka kosa* slobodne sintagme što po njoj znači da *kovrdžava kosa* može biti i *lijepa* i *duga*. Shodno tome, kolokacije po Stojić podliježu reduciranom i selektivnom kombinovanju leksičkih elemenata i obrazac po kojem se formiraju kolokacije imanentan je u svakom jeziku i baš zbog toga kolokacije u različitim jezicima potvrđuju njihov idiosinkratički odnos. Kombinacije riječi poput *prati zube*, *sklopiti brak*, *izučiti zanat* i sl. čine nam se uobičajenim i sastavnim dijelom naše svakodnevnice. Upravo zbog njihove neupadljivosti i semantičke transparentnosti na prvi pogled i ne uočavamo njihovu razliku od slobodnih kombinacija. Ali pokušamo li ih prevesti na neki drugi jezik, uočiti ćemo vidljive razlike. Engleska kolokacija *to brush teeth* ‘čerkati zube’ u njemačkom jeziku glasi *Zähne putzen*, doslovno *čistiti zube*; engl. *enter into matrimony* ‘ući u brak’/njem. *eine Ehe schließen* ‘zaključiti/zatvoriti brak’; engl. *to learn a trade* ‘učiti zanat’/njem. *eine Lehre machen* ‘napraviti/učiniti zanat’ itd. Ovim primjerima Stojić nam ukazuje na to da su kolokacijske veze u međujezičkom promatranju arbitrarne i predstavljaju specifičnost svakog jezika.

⁵ *Phraseoterme* predstavljaju po Hausmannu izraze koji se sastoje od više riječi.

⁶ Pod neidiomatičnim frazeologizmima Burger (2007: 32) podrazumijeva takve frazeologizme kod kojih ne dolazi do nikakve ili pak samo minimalne semantičke razlike između idiomatičnog i doslovnog značenja, kao npr.: *sich die Zähne putzen/prati zube*.

Butina-Koller (2005: 21) smješta kolokacije na ljestvici jezičkih jedinica između slobodnih veza riječi i idioma. Kolokaciju definiše kao uobičajenu neidiomatsku vezu dvije punoznačne riječi koja je karakteristična za pojedinačne jezike. U svojoj definiciji jasno napominje da misli samo na leksičke kolokacije, pozivajući se na Behnsovu podjelu kolokacija na leksičke (sadrže dvije punoznačne riječi) i gramatičke (sadrže jednu punoznačnu i jednu nepunoznačnu riječ). Za razliku od slobodnih veza riječi kolokacije su uobičajene jezičke jedinice koje proturječe algoritmu slobodne kompatibilnosti leksema.

Kolokacije i slobodne kombinacije

Caro Cedilla (2004: 93–94) navodi sljedeće kriterije za razgraničavanje kolokacija od slobodnih veza:

1. specifičnost izraženoga sadržaja (*Spezifität des ausgedrückten Sachverhaltes*): Ovaj kriterij znači da kolikator u pogledu na bazu izražava jedan za kolikatora specifičan sadržaj: *ein Buch aufschlagen vs. ein Buch kaufen/otvoriti knjigu vs. kupiti knjigu*. *Kaufen* je u pogledu na *knjigu* nespecifično i banalno, za razliku od specifičnog sadržaja u *ein Buch aufschlagen*.
2. komutacija (*Kommutierbarkeit*): Slobodna veza kao npr. *das Gerät erden/uzemljiti uređaj* je semantički i sintaksički pravilna i dozvoljava sve transformacije, pa time i komutaciju: *das elektrische Aggregat erden/uzemljiti električni agregat, die Antenne erden/uzemljiti antenu, das Radio erden/uzemljiti radio*. Kolokacija kao npr. *ein Testament errichten/napisati testament* je također semantički i sintaksički pravilna i pokazuju određene leksičke restrikcije koje se prepisuju lingvističkoj normi koja je odgovorna za to da kolikator ne dopušta komutaciju putem potencijalnih sinonima. Tako su *aufsetzen, beurkunden, machen, abfassen* mogući sinonimi za *errichten* u kolokaciji *ein Testament errichten*. Ipak, ovi sinonimi ne mogu zamijeniti *errichten*, jer nisu uobičajeni za područje pravnog jezika. Tako varijante kao *ein Testament machen, ein Testament aufsetzen, ein Testament verfügen* su uobičajeni i čak su više u upotrebi od varijante *ein Testament errichten*, dok su varijante *ein Testament erstellen* ili *ein Testament aufschreiben* u potpunosti neuobičajene za jezik. Ovime možemo zaključiti da je komutacija kod kolokacija moguća, ali je ipak ograničena.
3. sematička ovisnost kolikatora (*semantische Abhängigkeit des Kollokators*): Kolokacija gradi konceptualnu cjelinu semantičkom ovisnošću kolikatora. Ono po čemu se razlikuju glagoli *induzieren* ili *sehen* od glagola *errichten* i *ziehen*

je apstraktna autonomija koja je odgovorna za to da se *induzieren/izazvati i sehen/vidjeti* u spojevima *Strom induzieren/* ili *Auto sehen/vidjeti auto* mogu prevesti samo kao cjelina, dok se *ziehen i errichten* u spojevima *einen Wechsel ziehen i ein Testament errichten* mogu prevesti samo u kontekstu sa bazom, jer se njihovo specifično značenje i ostvaruje tek u kontekstu sa bazom. Kriterij semantičke ovisnosti da se jako teško provjeriti i najbolji kriterij za to je prevođenje.

4. prevođenje (*Übersetzungseinheit*): Caro Cedilla smatra da je kriterij prevođenja najbolji pokazatelj razgraničavanja kolokacija od slobodnih veza, jer se kolokacija uvijek prevodi kao jedna cjelina a ne svaka komponenta za sebe. Pa ako usporedimo kolokacije dva ili više jezika, možemo se lako utvrditi da li je neka veza kolokacija i ima li idiosinkratički karakter.

Kolokacije i frazemi

Kolokacije se od frazema po Butini–Koller (2005: 21) razlikuju po svom neidiomatskom i transparentnom značenju. Butina–Koller (ibidem: 29) navodi da je glavna razlika između kolokacija i frazema u tome što frazemi nisu neophodni za pravilnu upotrebu jezika. Tako možemo sadržaje kao *'verspotten'/rugati se kome, čemu* ili *'Angst bekommen'/bojati se izraziti* i bez frazeoloških izraza *j-n durch den Kakao ziehen/zafrkavati koga, šaliti se na nečiji račun/na račun čega, ismijavati koga/što* ili *kalte Füße bekommen/uplašiti se, odustati*. Za razliku od idiomatskih izraza poznavanje kolokacija za govornika, odnosno za osobu koja uči neki strani jezik, je nužno. Ne samo da kolokacije u svom cjelokupnom značenju većinom nemaju sinonime i stoga se ne mogu zamijeniti drugim riječima iz rječnika koje bi imale istu denotaciju, također i značenje neke kolokacije može se opisati često upravo samo samom kolokacijom. Cjelokupno značenje *Aufmerksamkeit schenken/obratiti pažnju na koga/što* teško se može drugačije izraziti osim ovom kombinacijom riječi.

1.2. Frazemi

Frazemi su po Tanoviću (2000: 11–12) višeksemni spojevi koji se po nizu karakteristika razlikuju od slobodnih kombinacija riječi i sintagmi. Ono što ih izdava od drugih leksičkih pojava su: ustaljen i kompaktan sastav leksičkog spoja od

najmanje dvije punoznačne riječi, globalno frazeološko značenje, ekspresivnost, slikovitost, reproduciranje u gotovom obliku i neprevodivost sa jednog jezika na drugi. Proces frazeologizacije slobodnih kombinacija riječi i sintagmi u tijesnoj je vezi sa razvojem retorike i stilistike. Značajan podsticaj razvoju frazeologije kao posebne discipline predstavljaju radovi u kojima se frazeološki izrazi distanciraju od slobodnih kombinacija riječi i sintagmi, na jednoj strani, te izreka, poslovice i krilatica na drugoj strani. Daljem razvoju frazeologije, smatra Tanović, doprinijelo je i potpunije uključivanje frazeoloških jedinica u leksikografska izdanja u vidu posebnih rječničkih (frazeografskih) članaka.

Osnivačem frazeologije, kao zasebne lingvističke discipline, smatra se Charl Bally. On je, kako smatra Tanović, među prvima ukazao na složenost semantičke (i smisaone) strukture frazema te na njihove stilističke karakteristike. Bally je izvršio i klasifikaciju ovih jedinica, izdvajajući tri osnovna tipa frazema: frazeološke sintagme, frazeološke grupe i frazeološka jedinstva čije međusobne granice nisu bile strogo određene. Osnovne ideje Ballyja dalje je razgradio V. V. Vinogradov, tako što je podvukao crtu između semantičkih transpozicija i odnosa značenjskog centra i frazeoloških komponenti. Prema ovim kriterijima izdvojio je četiri grupe frazema: frazeološke sraslice, frazeološka jedinstva, frazeološke sintagme i frazeološke izraze. Njegova teorijska misao o frazeologiji snažno je uticala na razvoj ove lingvističke discipline u mnogim od evropskih jezika. U drugoj polovini 20. stoljeća frazeologija se najstrastvenije izučavala u slavističkoj nauci o jeziku, posebno u ruskoj, čemu svjedoče desetine hiljada radova o frazeologiji. Istraživanja u ruskoj frazeologiji imala su veliki odjek na razvoj ovih jezičkih disciplina u mnogim evropskim jezicima, a posebno u njemačkom i francuskom. Izučavanje frazeologije u bosanskom jeziku zapostavljeno je u poređenju sa drugim disciplinama, kako tvrdi Tanović, o čemu svjedoči i veoma mali broj radova u kojima su osvijetljene tek pojedine odlike bogatog i raznolikog frazeološkog blaga bosanskoga jezika. Možemo reći da knjiga „Frazeologija bosanskog jezika“ I. Tanovića predstavlja prvo ozbiljnije bavljenje frazeologijom u poslijeratnom periodu. Što se tiče razvoja frazeologije na njemačkom govornom području, ona se u svojim počecima odvijala u okviru leksikologije. Prvi obimniji radovi o frazeologiji, po Hrustić (2001: 11–12), nastaju iz potreba leksikografije. Ruth Klappenbach, jedan od prvih autora Rječnika savremenog njemačkog jezika zahtijeva preciziranje predmeta frazeologije i klasifikaciju frazema. Prvo samostalno predstavljanje njemačke frazeologije potiče od I. I. Černyševa koja pravi podjelu između „frazeološke jedinice“ (sa promijenjenim značenjem makar jedne komponente) i „ustaljenih kompleksa riječi nefrazeološkog tipa“ (bez promjene

značenja). Značajan doprinos razvoju njemačke frazeologije dali su U. Fix i A. Rothkegel koji su se u svojim radovima prvenstveno bavili predmetnim određenjem i klasifikacijom frazema. Veliki značaj za njemačku frazeologiju ima i Fleischerova knjiga „Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache“⁷ (1997) koja predstavlja prvo sveobuhvatno bavljenje frazeološkim problemima njemačkih autora te Burgerovo djelo „Handbuch der Phraseologie“⁸ (1982) koje je bilo poticaj za detaljnije pragmatične, psiholingvističke pristupe u frazeologiji, te za historijsku frazeologiju, dijalekte i frazeologiju. Hrustić posebno ističe da je za njemačko govorno područje bitna činjenica da su za razvoj frazeologije u germanistici zaslužniji od domaćih bili strani germanisti i veliki značaj se upravo i posvećivao kontrastivnoj frazeologiji. Od kontrastivnih radova, značajnih za doprinos bosanske frazeologije predstavljaju knjiga M. Hrustić „Kontrastivna analiza frazeoloških izraza sa komponentom Kopf/glava u njemačkom i b/h/s jeziku“ (2001) i „Bosansko – njemački frazeološki rječnik“ od Z. Ćoralić iz 2013. godine.

Budući da je frazeologija mlada lingvistička disciplina, njena terminologija je još uvijek u procesu kodificiranja. Fleischer (1997: 2–3) najvažnije terminološke oznake dijeli u dvije grupe. U prvu grupu ubraja *Phraseologie/frazeologija* i *Phraseologismus/frazeologizam* (od grčko-latinske riječi *phrasis* koja označava ‚*rednerischer Ausdruck*‘/, *govornički izraz*‘), a u drugu *Idiom/idiom*, *Idiomatik/idiomatika*, *Idiomatismus/idiomatska fraza* (od grčke riječi *idiōma* koja označava ‚*Eigentümlichkeit*‘, ‚*Besonderheit*‘/*svojstvenost, osobitost*). Za označavanje nadređenog termina Fleischer upotrebljava izraz *Phraseologismus*, te izraze (*feste*) *Wendung/ustaljena veza*, *feste Wortverbindung oder Wortgruppe/ustaljena veza ili grupa riječi*. Tu ubraja i frazeologiju koja je po njemu danas poznata u dvije značenjske varijante: znanstvena poddisciplina koja se bavi istraživanjem frazema i popis svih frazema nekog jezika.

Frazem⁹ po Fleischeru (1997: 29) predstavlja kombinaciju riječi koja sadrži najmanje jednu punoznačnu riječ. Sastavnice frazema tumači kao riječi koje su uprkos djelimično semantičkim, leksičkim i formalno morfološkim razlikama zadržale karakter običnih riječi. U pokušaju da odvoji frazeme od slobodnih kombinacija riječi i rečenica, Fleischer (ibidem: 30–64) navodi slijedeće kriterije:

1. Idiomaticnost (*Idiomatizität*) predstavlja odnos značenja veze riječi i značenja ustaljene veze riječi. U primjerima koje navodi: *Gustav hat bei seinem Vater ein Auto in der Garage* (*Gustav ima auto u garaži svog oca*) i *Gustav hat bei*

⁷ Frazeologija savremenog njemačkog jezika

⁸ Frazeološki priručnik

⁹ Autorica koristi u radu termin frazem.

seinem Vater einen Stein im Brett (*Gustav uživa u naklonosti svog oca*) vidimo da nam je u prvom primjeru značenje rečenice razumljivo na osnovu značenja njenih pojedinačnih sastavnica, dok se u drugom primjeru radi o idiomatičnosti, jer se značenje rečenice ne može razumjeti na osnovu doslovnog značenja njenih pojedinačnih sastavnica, već iz prenesenog značenja.

2. Semantičko–sintaksička stabilnost (*semantisch–syntaktische Stabilität*) znači da je mogućnost izmjene sastavnica frazema nepostojeća (i ako da, onda u veoma maloj mjeri), jer njenom izmjenom dolazi do gubljenja frazeološkog značenja. U prvom primjeru su imenice *Auto/auto* i *Garage/garaža* zamjenljive: *Gustav hat bei seinem Vater ein Motorrad im Schuppen* (*Gustav ima motor u šupi svog oca.*) U drugom primjeru nije moguće zamijeniti imenice *Stein/kamen* i *Brett/daska*, a da se zadrži isto frazeološko značenje: **Gustav wirft bei seinem Vater einen Stein ins Brett* (**Gustav baca kod svog oca kamen u dasku*).
3. Leksikaliziranje i reprodukcija (*Lexikalisierung und Reproduzierbarkeit*) podrazumijeva da idiomatičnost i stabilnost imaju za posljedicu da se frazemi koriste kao obične riječi koje se leksikaliziraju i pohranjuju u leksikonu. Leksikaliziranje sintaksičkih konstrukcija znači da se oni u izjavi ne „produciraju“ po sintaksičkom strukturnom modelu, već se „reproduciraju“ kao „gotove“ leksičke jedinice. Fleischer koristi termin *Phraseolexeme/frazeolekseme* za sve one frazeme koji imaju tendenciju da se pohrane u leksikonu kao obične riječi.

Po Burgeru (2007: 11–14) frazemi predstavljaju kombinacije više od jedne riječi koje su izvornom govorniku poznate u toj kombinaciji ili eventualno u još nekoj varijanti. Na osnovu osobina koje iskazuju, Burger dijele frazeme na frazeme u širem i užem smislu. Osobine koje iskazuju frazemi, odnosno *Phraseologismen/frazeologizmi* po Burgeru u širem smislu su: *polileksičnost/Polylexikalität* (frazem se sastoji više od jedne riječi), *čvrstoća/Festigkeit* (frazem postoji samo u jednoj kombinaciji riječi i u upotrebi je kao obična riječ). Frazeme u užem smislu naziva *Idiome/idiomima* koji se za razliku od frazeologizama pored polileksičnosti, čvrstoće odlikuju i idiomatičnošću, što znači da komponente frazema tvore cjelinu koja se ne da u potpunosti objasniti sintaksičkim i semantičkim pravilima vezivanja.

I po mišljenju Tanovića (2000: 33) suština distanciranja frazema od različitih sintagmatskih cjelina jeste u razlici između leksičkog značenja, tj. semantike primarne denotacije i transponiranog, konotativnog značenja semantički objedinjenih leksema.

Metaforičke kolokacije, frazemi i metafora

Skaistė Volungevičienė (2008: 294) pokušavajući objasniti razliku između ova tri usko povezana pojma, navodi primjer od Anne Reder *dicke Freunde* i postavlja pitanje: U koju se sintagmatsku vezi riječi može svrstati ova veza riječi? Prvo uviđa da kolokator ima dva značenja. Kolokacija se dakle može doslovno shvatiti da su to dva prijatelja koja su korpulenta i drugo značenje je povezano sa metaforičkim značenjem pridjeva *dick*, u smislu bliski. Ova veza riječi upućuje i na određenu strukturnu čvrstoću, pa bi se u tom slučaju moglo reći da je u pitanju kolokacija. Vodeći se podjelom kolokacija po Anni Reder, ova kolokacija ima metaforičko značenje i smješta je u grupu tzv. metaforičkih kolokacija. Da bi utvrdila da li se zaista radi o toj vrsti kolokacije, ispituje da li se kolokator može shvatiti polisemno i koje leksičko ili kontekstualno značenje pokazuje kolokator u određenom kontekstu. Da se metaforička kolokacija ne može izjednačiti sa idiomom, svjedoči nam kriterij prevodljivosti. Doslovno prevedene metaforičke kolokacije čine se u određenom kontekstu čudnim, ali ne i apsurdnim, što nije slučaj i sa idiomima. Doslovan prijevod nekog idioma uvijek zvuči apsurdno, jer se njegovo cjelokupno leksičko značenje ne sastoji od leksičkog značenja pojedinačnih elemenata, već može biti jako daleko od toga. Nasuprot tome, doslovan prijevod metaforičke kolokacije vodi samo ka slobodnoj vezi riječi čiji se kolokator pojavljuje upravo u svom konkretnom značenju, zbog čega se rijetko pojavljuje u određenom kontekstu. Metaforičke kolokacije ne mogu se izjednačiti ni sa metaforom, iako se u oba slučaja radi o prenesenom značenju. Kako po Aristotelu metafora predstavlja prenošenje stranog imena, razlika između metaforičke kolokacije i metafore je stoga jasna: kolokaciju čine najmanje dvije riječi, i samo jedna od te dvije riječi je metaforična. Leksička vrsta metafora i vrsta metaforičkih kolokacija imaju doduše elemenata koji se mogu pripojiti i jednoj i drugoj vrsti, ali su ustvari jako različite. Kao podloga za metafore služe često mrtve metafore koje se u savremenom jeziku više i ne shvataju kao metafore, budući da se leksem ne upotrebljava u svom prvobitnom značenju, od kojeg se metaforička upotreba izvodi. Često su to tzv. leksikalizirane metafore, kojih većinom nismo svjesni da su metaforički motivisane, jer se njihovo metaforičko pretvorilo u kovencionalno značenje. Vodeći se Kurzovim (2004: 18) objašnjenjem ove razlike da je za metaforu karakteristično da slušaocu/čitaocu mora biti jasno njeno dominantno značenje kao krajnje značenje, inače se ne radi o metafori, već o polisemiji, pri čemu jedna riječ jednom označava jedno, a drugi put nešto drugo, Volungevičienė zaključuje da se u slučaju polisemije radi se o metaforičkoj kolokaciji.

2. SIMBOLIKA BOJA

Boje su u svim kulturama oduvijek služile kao sredstvo za izražavanje društvenog identiteta. Od davnina je boja igrala važnu ulogu u stvaranju različitih kodova za raspoznavanje čije je značenje i danas aktuelno u društvenom, političkom i vjerskom kontekstu. Tako primjerice u Indiji boja tradicionalno označava kaste. *Brahmane*, svetu kastu, simbolizira bijela boja. *Kšatrije*, vojničku kastu, crvena. *Vaišije*, trgovačku kastu, žuta, a *šudre*, kastu sluga, crna boja. Bojom odjeće ili njezinih dijelova odmah se mogla ustanoviti pripadnost nekoj društvenoj zajednici ili pak mjesto pojedinca u društvenoj hijerarhiji.

Značenja boja razlikuju se u različitim kulturama. Kad Englez kaže da se *osjeća plavo*, *feel blue* znači da je u melanholičnom raspoloženju, a za Nijemca *blau sein* znači biti pijan. U lingvistici postoje brojni primjeri metaforičke upotrebe boja koja je karakteristična samo u određenoj zajednici. Neke metafore danas gube značenje. Na primjer, izrazi *plavi ovratnik* i *bijeli ovratnik* u smislu fizičkih radnika i činovnika više nemaju simboliku koju su imali, jer se danas nosi raznobojna odjeća bez obzira na radno mjesto (Moć boja, 2009: 9).

Još od vremena Aristotela postojale su klasifikacije boja, a u njima su crna i bijela uvijek zauzimale istaknute krajnje pozicije. Crna je boja često suprotstavljena bijeloj, kao dobro i zlo (Colin 2004: 89). Crnoj se boji simbolički najčešće pripisuju negativne konotacije pa često označava sumorne misli, tjeskobu, tugu, melanholiju, žalost, zlobu, opake namjere, mračne, opskurne i uznemirujuće predmete ili životinje (ibidem: 90), dok bijela boja nosi pozitivnu konotaciju i simbol je čistoće, nevinosti, neokaljanosti i savršenstva (ibidem: 37).

Konotacije crne boje poput umjerenosti, poniznosti, skromnosti i suzdržanosti osobito dolaze do izražaja u doba reformacije. Posljedice koje je protestantski moral imao na boju odjeće osjećaju se i danas. Puritanizam kao moćna društvena pojava, osuđuje razmetljivost i zagovara tamnu odjeću. Crno-bijeli kod u odijevanju i danas je dominantan u svečanim prigodama (smoking, crno odijelo i bijela košulja). Pozitivna značenja crne boje tijekom vremena redefinirala su se u crnu koja predstavlja autoritet: suci, arbitri, svećenici, političari i danas nose crnu odjeću (Brenko 2009: 40). Crna odijela za muškarce nisu bila neuobičajena, jer je crna boja dugo vremena bila boja građanstva. Ali je bijela u ženskoj modi predstavljala novost, jer je izražavala ideal epohe klasicizma koja je svoju inspiraciju nalazila u starogrčkoj i rimskoj kulturi. Ujedno je simbolizirala i društveni status, jer dama u bijelom nije mogla obavljati poslove koji bi je zaprljali, to su bili poslovi za služavke (ibidem: 51).

Simbolika boja kulturološki je određena jer ista boja u različitim kulturama može imati različita značenja. Ta simbolika ne proizlazi iz samih boja, jer boje zapravo same po sebi ne znače ništa, nego im je čovjek na osnovu svojih doživljaja i iskustava dodijelio određeno značenje. Uprkos tome, univerzalnost je osnovna karakteristika simbolizma boja, jer boje ipak, uvijek i svugdje, ostaju uporišta simboličke misli (Chavalier i Gheerbrant 2007: 62).

3. ANALIZA

U analizi bit će riječi o frazemima sa sastavnicom crne i/ili bijele boje. U prethodnim poglavljima bilo je govora o tome kako kolokacije mnogi lingvisti smatraju dijelom frazeologije, te granica koja bi jasno odvojila frazeme od kolokacija ustvari i ne postoji. Idiomatičnost je jedina razlikovna karakteristika kako smatraju Stojić/Murica (2010: 115) koju kolokacije za razliku od frazema nemaju, ali ne i apsolutna, jer i značenje nekih kolokacija može biti preneseno. Da je neke kolokacije teško razlikovati od tzv. polufrazema¹⁰ svjedoči nam i njihovo objašnjenje na njemačkom u izrazu *sich gute Aussichten eröffnen* (doslovno: 'otvoriti sebi dobre izgled') gdje baza ima doslovno značenje, a značenje kolokatora je preneseno i upravo se u takvim primjerima po njima očituje idiosinkratički karakter kolokacija. Ova kolokacija na bosanskom jeziku znači *imati dobre izgled*. U prikupljenim primjerima radi se o frazemima kod kojih jednu sastavnicu čini crna i/ili bijela boja. Mi smo se u svojoj analizi odlučili da se u primjerima radi o frazemima, a ne o kolokacijama, vodeći se definicijom Anete Stojić (2012: 7) da se frazemi za razliku od kolokacija odlikuju stepenom idiomatičnosti, te nam kao primjer tome navodi *crni humor*. Cilj analize je usporediti obrađene primjere iz korpusa bosanskog i njemačkog jezika, te utvrditi razlike koje se među njima pojavljuju s obzirom na njihov leksički sastav i strukturu. Poseban uvid bit će dat kroz kulturološke razlike koje crna i/ili bijela boja ostvaruju u navedenim primjerima.

bos.: *bijeli hljeb* ≈ njem.: *das weiße Brot*¹¹

Radovan Višković, šef poslaničkog kluba SNSD-a, tvrdi da je ta partija za ukidanje bijelog hljeba, te vjeruje da će podrška stići i od koalicionih partnera, Socijalističke partije i DNS-a. (Oslobođenje, 29. 11. 2016.)

¹⁰ Kod polufrazema jedna komponenta ima preneseno, a druga doslovno značenje (Burgeru 2007:)

¹¹ Kako u njemačkom jeziku ne postoji izraz *bijeli hljeb* kojim bi se označavale dodatne naknade političara, obrađeni primjer u korpusu je ustvari bukvalni prijevod istog. Ovaj izraz nema nikakve veze sa namirnicom *bijeli hljeb/das Weißbrot* koja se u njemačkom jeziku piše kao jedna riječ.

Und in der Tat haben die bosnischen Proteste bereits einiges erreicht: Drei Kantonalregierungen sind zurückgetreten, die hohen Übergangsgelder ausgeschiedener Funktionäre (das sogenannte „weiße Brot“) wurde abgeschafft und einige Kantonalversammlungen haben Krankenversicherung einiger ArbeiterInnen übernommen. (www.dielinke-nrw.de, 4 .5. 2014)¹²

Frazem *bijeli hljeb* predstavlja pravo političara da nakon odlaska s dužnosti još godinu dana primaju platu, što na prvi pogled nema nikakve veze sa namirnicom *bijeli hljeb*. U pokušaju objašnjenja da li je bijeli hljeb kolokacija ili frazem, oslonit ćemo se ponovo na primjer frazema koji navodi Stojić (2012: 7) *schwarzer Humor/crni humor*. Značenje i imenice *Humor* i pridjeva *schwarz* je preneseno. Pogledamo li naš primjer *bijeli hljeb* uvidjet ćemo da se ovdje također radi o idiomatičnosti. I imenica *hljeb* i pridjev *bijel* imaju preneseno značenje, pa se u našem primjeru ne radi o kolokaciji, već o frazemu koji se po definiciji i odlikuje stepenom idiomatičnosti. Nerijetko ćemo umjesto frazema *bijeli hljeb* pročitati i naziv nezarađena plaća:

Ukida li se pravo na nezarađenu platu. (www.6yka.com, 13.4.2016.)

Nastanak ovakve kolokacije mogli bismo pripisati već postojećem izrazu *biti na bijelom hljebu/kruhu* čije značenje seže u daleku prošlost. Prvobitno je taj izraz bio sinonim za čekanje izvršenja smrtne kazne, jer bi se u Osmanskom carstvu noć prije izvršenja kazne osuđeniku tradicionalno posluživao bijeli hljeb kao posljednji obrok. Vremenom je izraz poprimio novo, preneseno značenje i označavao je nadolazeću nevolju ili zlo. Kasnije, paralelno sa društvenim promjenama i običajima ovaj izraz poprima još jedno, potpuno novo značenje.

Nakon što je bijeli hljeb zamijenio kukuruzni, postao je simbolom izobilja jer ga nisu svi mogli sebi priuštiti i od tada se ovaj izraz veže za blagostanje¹³, pa i u rječnicima bilježimo novo značenje ovog izraza – *živjeti u izobilju i blagostanju, voditi gospodski život*.

Bijela boja u mnogim kulturama metaforički predstavlja mir i blaženstvo (Brenko 2009: 47). Pa i naša metaforička kolokacija *bijeli hljeb* upravo oslikava blagostanje i izobilje u novcu koji je političarima omogućen s dodatnim naknadama. Sve ovo možemo povezati i sa glagolom *uhljebiti se/nekoga* koji u prenesenom značenju označava *postavljanje neke osobe na veoma plaćeno radno mjesto*. Bijela boja

¹² I zaista je bosanskim protestima nešto postignuto: Tri kantonalne vlade su dale ostavku, visoke naknade funkcionera (tzv. bijeli hljeb) su ukinute, a neke kantonalne skupštine preuzele su zdravstveno osiguranje nekih radnika.

¹³ <http://lingolero.com/2014/03/na-bijelom-kruhu/> (19.2.2017.)

osigurava i odsustvo krivnje u novoj situaciji (Brenko 2009: 47), a postupno je postala i znak opozicije (Chevalier/Gheerbrant 2007: 80). Kako bijeli hljeb podrazumijeva nezarađen novac, samim time predstavlja i sramotu onih koji ga bez obraza i časti uzimaju. To nam najbolje oslikava naredni primjer u kojem je upotrijebljena metaforička kolokacija crni obraz koja u prenesenom značenju označava *sramotu*. Obraz je simbol časti i poštenja, a crna boja može da simboliše i nešto nemoralno i nedozvoljeno (Immoos, 2009: 22):

Bijeli hljeb za crni obraz (balkans.aljazeera.net, 4. 3. 2016.)

Iz toga su proizašli frazeološki izrazi *okaljati (ocrniti) <svoj> obraz* sa značenjem *osramotiti se, moralno pasti, izgubiti poštenje (dostojanstvo)* za razliku od izraza *osvijetlati obraz* u značenju isticanja nekakvim časnim djelom, te poslovice *Sve se vodom može oprati osim crnog obraza*. Za razliku od bijelog hljeba kao metafore gospodskog života i života u izobilju, *crni hljeb sa sedam kora* odnosi se na težak i mukotrpan rad, na teško stečenu zaradu, poistovjećujući je npr. sa teškim poslom rudara, naziva se još i rudarski hljeb:

Crni hljeb sa sedam kora i bijeli hljeb bez motike (www.hayat.ba, 4. 3. 2017.)

Rudarski hleb sa sedam kora (www.slobodnaevropa.org, 6. 8. 2015.)

Izraz *hljeb sa sedam kora* simbolizira svaki težak i mukotrpan posao. Tako se primjerice u Hrvatskoj taj izraz najčešće odnosi na zanimanje mornara, ali u Italiji na posao sluge.¹⁴

bos.: *bijela knjiga* ≈ *das Weißbuch*

Prema riječima Branimira Muidže, predsjednika Upravnog odbora Vijeća stranih investitora (VSI), oni svake godine objavljuju *Bijelu knjigu* kako bi istakli ključne prepreke za investiranje i istovremeno bh. vlastima sugerirali prioritetne reforme radi rješavanja tih prepreka. (Oslobođenje, 23.11.2013.)

Die Welt hat sich in den letzten zehn Jahren radikal verändert, jetzt legt die Bundesregierung ihr neues Weißbuch zur Sicherheitspolitik vor. (<http://www.spiegel.de>, 13.7.2016)¹⁵

U primjeru *bijele knjige* možemo također govoriti o frazemu, jer obje sastavnice imaju preneseno značenje i predstavljaju dokument Evropske komisije koji sadrži prijedloge budućih aktivnosti Zajednice u određenim oblastima¹⁶. Ime je dobila zbog

¹⁴ <http://kucarije.yolasite.com/poslovice.php> (3.3.2017.)

¹⁵ Svijet se u zadnjih deset godina radikalno promijenio, te Savezna vlada sada predstavlja svoju novu Bijelu knjigu za sigurnosnu politiku.

¹⁶ <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=4545&langTag=bs-BA> (19.2.2017.)

bijelih korica uveza, jer bijela boja u službi označava nešto što je dobro, prihvatljivo i poželjno (Halilović/Palić/Šehović, 2010: 65).

bos.: *kriminal/krađa u bijelim rukavicama* ≈ *die Mafia in/mit weißen Handschuhen*
bos.: *kriminal bijelog ovratnika/bijele kragne* ≈ *die Kriminalität der weißen Kragen*

U BiH je prisutan kriminal u bijelim rukavicama, jer, kako sam rekao, postavljaju se nestručni i nesposobni ljudi koji rade ono što im šefovi kažu, odatle sve počinje. (<http://tuzlanski.ba> 22. 4. 2016.)

Krijumčari do umjetnina ne dolaze tipičnim načinom krađe, iako je zabilježeno i nekoliko takvih slučajeva, već je riječ o tzv. "krađi u bijelim rukavicama". To, posebno u zemljama zapadne Evrope podrazumijeva da je u krađu uključena cijela struktura, primjera radi, muzeja - od rukovodioca, kustosa, kurira do naručioca "posla" ili diplomatskih predstavnika i slično. (Oslobođenje, 23. 4. 2017.)

„ARD und ZDF sind eine Mafia mit weißen Handschuhen“.¹⁷ (<http://www.foc-cus.de>, 26. 3. 2014)

Er warnt vor der „Mafia in weißen Handschuhen“, die nicht mehr mordet – aber zu „wandelnden Leiche“ mache, wer sich in ihren Maschen verfängt.¹⁸ (www.welt.de, 18.8.2014)

Milan Tegeltija: "Kriminal bijelog ovratnika" iza sebe ima čitav sistem. (www.avaz.ba, 1. 11. 2014.)

Korupcija, mito i kriminal na Univerzitetu u Bihaću je tema koja je svakako začeta još samim osnivanjem Univerziteta. Uredništvo portala [USN.ba](http://www.usn.ba) će takav oblik kriminala nazvati "kriminalom bijele kragne". (www.usn.ba, 13. 1. 2016.)

Die Kriminalität der weißen Kragen und die Schleuser als Beispiel für die kriminelle Ökonomik der Margen.¹⁹ (aktuelle-wirtschaftspresse.blogspot.ba, 15. 2. 2017)

Kriminal bijelog ovratnika ili *kriminal bijele kragne* predstavlja kriminalne radnje viših slojeva društva. Termin dolazi od engleskog izraza *white-collar* (*bijeli ovratnik*) koji je u SAD označavao radnu snagu koja se bavila uglavnom intelektualnim radom. Američki sociolog E. H. Sutherland prvi put upotrebljava ovaj izraz sedamdesetih godina prošlog stoljeća za oblik kriminala koji vrše lica sa visokim, prestižnim i društvenim statusom u okviru zanimanja koje obavljaju. Osobe koje čine kriminal

¹⁷ ARD i ZDF su mafija u bijelim rukavicama.

¹⁸ On upozorava na „mafiju u bijelim rukavicama“ koja više ne ubija – ali stvara „hodajuće leševe“ od onih koji se uhvate u njihovu mrežu.

¹⁹ Kriminal bijelog ovratnika i krijumčarenje kao primjeri kriminalne ekonomije marže.

bijelog okovratnika su poslovni ljudi, činovnici i lica koja imaju poseban društveni status, vlast, uticaj i moć, za razliku od radničke klase koja se karakteriše kao *plavi ovratnik* (eng. *blue collar*).

U primjerima *bijele rukavice* i *bijela kragna* može nam se na prvi pogled učiniti da se radi o slobodnim kombinacija (*plave/crvene rukavice* ili *plavi/crveni ovratnik*) ili čak o kolokacijama. Kako slobodne kombinacije tvore sveze neograničenog značenjskog potencijala (Stojić 2012: 7) u našim primjerima neće se raditi o slobodnim kombinacijama, jer reduciranim kombinovanjem komponenti *bijel* i *rukavice*, te *bijel* i *kragna* se stvara novo značenje. Neće se raditi ni o kolokacijama, jer sastavnice u oba primjera pokazuju svoje idiomatično značenje. Oba primjera referiraju na visoki sloj društva koji se bave sumnjivim radnjama čiju je suprotnost teško dokazati. Bijela boja u značenju nečega čistoga i nedužnoga koristi se u njemačkom jeziku prije svega za označavanje određenih odjevnih predmeta kao *prsluk/Weste* i *ovratnik/Kragen* (Glanemann 2006: 383). Bijela boja je boja nedužnosti, nevinosti. *Bijeli prsluk/die weiße Weste*, u našim primjerima su to *bijele rukavice*, predstavlja u prenesenom značenju besprijekorno ponašanje ili ono ponašanje čiju je suprotnost teško dokazati. Osim toga, bijela boja simboliše čistoću i istinu (Brenko 2009: 47). I bijela i crna boja su podjednako ekstremi, polarnosti svijetlog i tamnog kontrasta. Bijela boja postaje idealna kroz svoju suprotnost – crnu boju. Dualistički primjeri za bijelo-crno su: *dobro i loše/Gut und Böse*, *dan i noć/Tag und Nacht*, *Bog i đavo/Gott und Teufel* (Immoos 2009: 51). Kako su bijela i crna boja suprostavljene jedna drugoj, tako je i njihova zastupljenost u frazemima pogodna za izražavanje suprotnosti. Tako je kriminal koji po definiciji označava izvođenje nezakonitih, prljavih radnji predstavljen upravo kroz svoju suprotnost – bijelu boju, simbol čistoće i nevinosti, kroz bijeli ovratnik i bijele rukavice. Brenko (2009:53) također navodi primjer filmova u kojima su dobri momci stereotipno odjeveni u bijelu odjeću ili nose bijeli šešir za razliku od negativaca u crnom. To se, naravno, može namjerno obrnuti tako da negativac nosi bijelo kao simbol hipokrizije i arogancije.

bos.: *bijeli Šengen/bijela šengenska lista*~*die weiße Schengen-Liste*

bos.: *crni Šengen/crna šengenska lista*~*die schwarze Schengen-Liste*

Napredak BiH ka "bijelom Schengenu" (www.oslobodjenje.ba, 30. 9. 2009.)

Kad je Evropska komisija u maju ove godine procjenjivala napredak zemalja zapadnog Balkana u ispunjavanju uvjeta za kvalificiranje za tzv. bijelu šengensku listu, Bosna i Hercegovina se zajedno sa Albanijom našla na magarečoj klupi. (www.oslobodjenje.ba, 30. 9. 2009.)

*Dennoch scheint eine Aufnahme von Kosovo auf die weiße Schengen-Liste [...] nicht opportun.*²⁰ (<http://www.migazin.de>, 16. 7. 2009)

Srbiji i Makedoniji prijete crni šengen? (www.vijesti.me, 13. 2. 2011.)

Uvesti vize zemljama s crne šengen liste. (www.danas.rs, 2. 8. 2009.)

*Die Schweiz belegt 188 Libyer mit einem Einreiseverbot und setzte sie auf eine schwarze Liste der Schengen-Staaten.*²¹ (<http://www.thurgauerzeitung.ch>, 17. 2. 2010)

Bijela boja često nosi pozitivnu konotaciju (Colin, 2004: 37), za razliku od crne kojoj se pripisuju negativne konotacije (ibidem: 90). Tome svjedoče i naši primjeri, gdje bijela šengenska lista označava nešto pozitivno, ulazak u zemlje Šengena bez vize, dok crna lista Šengena nosi negativnu konotaciju i predstavlja sve one zemlje kojima je neophodna viza za ulazak na teritoriju zemalja članica Šengena. U primjerima *bijelog* i *crnog Šengena* također možemo govoriti o frazemima, a ne kolokacijama, s obzirom na idiomatično značenje koje proizlazi kada se kombinuju ove leksičke komponente.

bos.: (*crna*) *marica* ≈ njem.: *die grüne Minna*

Policijske marice pod rotacijom kruže naseljima Podgorice (<http://www.avaz.ba>, 17. 10. 2016.)

*Nur bewaffnet in die grüne Minna. Landes-Justizbedienstete fordern bessere Eigensicherung bei Gefangenentransporten.*²² (<http://www.volksfreund.de>, 11. 1. 2016)

U primjeru *crne marice* isto kao i u primjeru *bijelog hljeba* ne možemo govoriti o kolokaciji, jer je značenje imenice *marica* i pridjeva *crn* idiomatično, pa se shodno tome radi o frazemu. *Crna marica*²³ ili samo *marica* je žargonski naziv za blindirano policijsko auto kojim se prevoze uhapšeni (Halilović/Palić/Šehović 2010: 629). Ime je dobilo po korpulentnoj crnkinji koja je u 19. stoljeću živjela u Bostonu (SAD) i vodila javnu kuću. Kako bi joj posao bolje išao, a budući da je bila jaka, osobno je pomagala policiji kada bi u bordelu došlo do nereda. Ta priča je prešla Antlantik i kada je u Velikoj Britaniji 1938. uveden automobil za hapšenje u sjećanje na crnu Mariju (eng. „*Black Maria*”) nazvan je po njoj²⁴. U njemačkom jeziku naprotiv, nailazimo na potpuno drugačiji naziv. Po Wilewki (2009: 5) priča o zelenoj Minni kreće iz Berlina, kada je 1866. godine uvedeno vozilo za prijevoz zatvorenika. Izraz

²⁰ Ipak, prihvatanje Kosova na bijelu šengensku listu ne izgleda prikladnim.

²¹ Švicarska je kaznila 188 Libijaca sa zabranom ulaska u zemlju i stavila ih na crnu listu zemalja Šengena.

²² Samo naoružani u zelenoj Minni. Pokrajinsko sudsko osoblje zahtijeva bolju sopstvenu sigurnost u vozila za prijevoz zatvorenika.

²³ Crna marica se isto kao i bijeli hljeb po Aneti Stojić može posmatrati kao frazem.

²⁴ <http://leksikon.thinking-garment.com/crna-marica/>

zur Minna gemacht werden već je postojao u to vrijeme i značio je *fertig gemacht* *bzw. herabgesetzt zu werden*/*biti premlaćen, prebijen, pretučen*. Ko bi u to vrijeme bio uhapšen, bio bi prevezen u zelenom vozilu za hapšenje i u policijskom stožeru na Aleksandar placu bio pretučen, premlaćen (*jn./etw. zur Minna=jn./etw. fertigmachen*). Taj izraz i zelena boja smatraju se zaslužnim za nastanak naziva *zelena Minna*. Kako su u novije vrijeme policijska vozila plave boje, postoji tendencija da će zelena mina vremenom postati plava, čemu nam svjedoči i naslov jednog novinskog članka:

*Die „Grüne Minna“ wird jetzt blau. Das erste Einsatzfahrzeug in der neuen Farbgebung in ganz Niederbayern hat die Mainburger Polizei in Dienst genommen.*²⁵ (<http://www.mittelbayerische.de>, 22. 10. 2016)

bos.: *Čuvaj bijele pare za crne dane.* ≈ njem.: *Spar dein weißes Geld für schwarze Tage. /Weißes Geld sollte für einen schwarzen Tag gesammelt werden.*

Čuvaj bijele pare za crne dane. (www.dw.com, 30. 10. 2010.)

Vodeći se već spomenutom definicijom da je idiomatičnost upravo ta razlika kojom uspijevamo razgraničiti frazeme od kolokacija i u primjerima *bijele pare* i *crni dani* možemo govoriti o frazemima zbog prenesenog značenja njihovih sastavnica. Oprečne boje, poput crne i bijele u mnogim kulturama simboliziraju unutrašnji dualizam bića ili sukob sila, pri čemu crna označava nešto negativno, a bijela pozitivno (Chavalier i Gheerbrant 2007: 63). Tako metaforička kolokacija *bijele pare* označava nešto pozitivno, ušteđeni novac, koji će se iskoristiti kada dođu *crni dani* koji predstavljaju dane nevolje, oskudice ili nesreće.

ZAKLJUČAK:

Analiza frazema sa sastavnicom crne i/ili bijele boje provedena na novijem političkom diskursu bosanskog i njemačkog jezika pokazala je veliku strukturnu i semantičku podudarnost, te ukazala na uticaj društvenih faktora na nastanak novih frazema u jeziku. Kako se radilo o sastavnicama crne i/ili bijele boje, velika pažnja posvećena je upravo njihovoj simbolici. Kontrastivnom analizom, kojom se nastojalo ustanoviti koliko su frazemi bosanskog jezika podudarni sa svojim prijevodnim ekvivalentima, utvrđeno je da se značenja i konteksti u kojima se pojavljuju frazemi sa sastavnicom crne i/ili bijele boje u velikoj mjeri podudaraju. Razlog tome mogu predstavljati

²⁵ Zelena Minna je sada plava. Prvo interventno vozilo u novoj boji u cijeloj Donjoj Bavarskoj preuzela je u službu policija Mainburgera.

mnoge sličnosti u kulturološkom pogledu, kao i geografska blizina ove dvije zemlje. Crna i bijela boja koje se pojavljuju kao sastavnice frazema imaju u oba jezika slične konotacije, kao i prototipove sa kojima se povezuju (*ovratnik, rukavice, knjiga, lista*). Frazemi koji su kao sastavnicu imali crnu boju oslikavali su uglavnom nešto negativno, za razliku od frazema sa sastavnicom bijele boje koji su označavali ili nešto pozitivno ili su poslužili kao kontrast za izražavanje svega onoga negativnog u društvu čiju je suprotnost veoma teško dokazati. Kod većine primjera simbolika boje je bila ta koja je uticala na značenje frazema (*bijeli/crni hljeb, crni obraz, bijela knjiga, kriminal u bijelim rukavicama, kriminal bijelog ovratnika, bijeli Šengen, crni Šengen, bijele pare, crni dani*). Veoma mali broj primjera se temeljio na vizeulnom aspektu gdje simbolika boje nije bila presudna za značenje frazema (*crna marica, zelena mina*). Također, utvrđeni su i oni primjeri koji nemaju svoje ekvivalente u drugom jeziku (*Čuvaj bijele pare za crne dane*), kao i oni primjeri koji su jedinstveni samo za jedan jezik, pa se u prijevodu pribjeglo doslovnom prijevodu (*bijeli hljeb*). Svi doneseni zaključci važe samo za obrađeni korpus. Da se radilo o većem korpusu, vjerujemo da bi i rezultati bili donekle drugačiji.

LITERATURA:

1. Bahns, Jens (1996), *Kollokationen als lexikographisches Problem: Eine Analyse Allgemeiner und spezieller Lernerwörterbücher des Englischen*, Niemeyer Verlag, Tübingen
2. Brenko, Aida (2009), "Simbolika boja", u: *Moć boja*, Etnografski muzej, Zagreb, 15 – 93
3. Burger, Harald (2007), *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Erich Smidt Verlag GmbH & Co., Berlin
4. Butina-Koller, Ekaterina (2005), *Kollokationen im zweisprachigen Wörterbuch: Zur Behandlung lexikalischer Kollokationen in allgemeinsprachlichen Wörterbüchern des Sprachenpaares Französisch/Russisch*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen
5. Caro Cedillo, Ana (2004), *Fachsprachliche Kollokationen: Ein übersetzungsorientiertes Datenbankmodell Deutsch-Spanisch*, Günter Narr Verlag, Tübingen
6. Chevalier, Jean, Alain Gheerbrant (2007), *Rječnik simbola: Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb

7. Colin, Didier (2004), *Rječnik simbola, mitova i legendi*. Naklada Ljevak, Zagreb
8. Fleischer, Wolfgang (1982), *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, Leipzig
9. Fleischer, Wolfgang (1997), *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, 2. durchgesehene und ergänzte Auflage, Max Niemeyer verlag, Tübingen
10. Glück, Helmut, ur. (2005), *Metzler Lexikon Sprache*, Dritte, neubearbeitete Auflage, Verlag J. B. Metzler Stuttgart, Weimar
11. Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskog jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo
12. Hausmann, Franz Josef (1984), "Wortschatzlernen ist Kollokationslernen: Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen", u: *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*, 4/31, 395–406
13. Hausmann, Franz Josef, Kathrin Steyer, ur. (2004): "Was sind eigentlich Kollokationen?", u: *Wortverbindungen-mehr oder weniger fest*, 309–334, de Gruyter, Berlin
14. Hausmann, Franz Josef (2007), "Die Kollokationen im Rahmen der Phraseologie. Systematische und historische Darstellung", u: *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, 3/55, 217–234
15. Hrustić, Meliha (2001), *Kontrastivna analiza frazeoloških izraza sa komponentom Kopf/glava u njemačkom i b/h/s jeziku*, doo „OFF – SET“, Tuzla
16. Immoos, Franz (2009), *Farbe: Energie der Farbe*, Amsterdam, dostupno u januaru na <http://franz.immoos.eu/farbe.pdf>
17. Nataša, Košuta (2016), *Kolokacijska kompetencija u pisanoj proizvodnji srednjoškolskih i učenika njemačkog jezika u Hrvatskoj*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
18. Petraškaitė-Pabst, Sandra (2006), *Metapherngebrauch im politischen Diskurs. Zur EU-Osterweiterung im Deutschen und Litauischen*. Stauffenburg, Tübingen
19. Reder, Anna (2006a), „Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik“, u: *Linguistik online* 28, 3/06, 157–176
20. Reder, Anna (2006b), *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*, Präsenz-Verlag, Wien
21. Stojić, Aneta (2012), *Kolokacije: Prilog teoriji i praksi*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka

22. Stojić, Aneta, Sanela Murica (2010), „Kolokacije – teorijska razmatranja i primjena u praksi na primjerima iz hrvatskoga i njemačkoga jezika“, u: *Fluminensia*, 22/2, 111–125
23. Tanović, Ilijas (2000), *Frazeologija bosanskoga jezika*, Dom štampe Zenica, Sarajevo
24. Volungevičienė, Skaistė (2008), „Metaphorische Kollokation: Zwischen Metapher und Phraseologismus“, u: *Kalbotyra*, 59/3, 290 – 297
25. Wilewka, Manfred (2009), *Die Grüne Minna: Gefangenentransportfahrzeuge der Justiz*. Books on Demand GmbH, Norderstedt

BLACK AND WHITE WORLD IN THE LATEST POLITICAL DISCOURSE OF BOSNIAN AND GERMAN LANGUAGE

Summary

The analysis of idioms with a component of black and/or white colours carried out in recent political discourse of Bosnian and German language showed a great structural and semantic congruence, and also indicated the influence of social factors on the formation of new collocations in the language. Special attention was dedicated to the black and white colour symbolism. Contrastive analysis, whose aim was to determine how the idioms of Bosnian language matched with their translation equivalents, revealed that the meanings and contexts in which idioms with components of black and/ or white colour appear largely coincide. The reason for this might be the presence of many similarities in cultural terms, as well as the geographic proximity of the two countries. Black and white colour, as elements of idioms, in both languages have similar connotations, as well as prototypes with which they usually connect (collar, gloves, books, sheet). Idioms, in which black colour was mostly engaged indicated something rather negative; white colour idioms indicated something positive or have served as a contrast to everything negative in the society, usually something that is very difficult to prove. In most examples, the colour symbolism was the one who influenced the importance of idioms (white / brown bread, black face, white book, Crime in white gloves, white collar crime, white Schengen, Schengen black, white vapor, dark days). Few examples were based on the visual aspect of the symbolism where colour was not crucial to the meaning of the idiom (black Marica, green mine). Moreover, the analysis has identified examples that do not have their equivalents in other language (put aside white money for black days), as well as those in which literal translation was highly appreciated as they are unique and appears only in one language (white bread). The conclusions reached are fully valid only for the

kind of text types included in the corpus. The results would have been more different, if larger corpus had been used.

Key words: collocation, metaphorical collocation, political discourse, contrastive analysis, Bosnian Language, German Language

Adresa autora

Authors' address

Merima Delić

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

meriima.delic@gmail.com